

recensioner

Lundén, Thomas (red) (2008) *Kartan och verkligheten*, Ymer 2008, vol 128, Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, Stockholm. ISNN 0044-0477:128 (inbunden). 386 sidor.

Det finns ett talesätt som jag inte känner ursprunget till, men det känns lite militärt och det går ungefär så här: »Om terrängen inte stämmer med kartan så är det kartan som gäller». Det är skämtsamt på ett lite pilsnerfilmsartat sätt, för det borde ju naturligtvis vara tvärtom. Det finns hur som helst en motsättning mellan verkligheten och kartan, mellan det som skall representeras och hur det representeras i en karta. Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi (SSAG) har en årsbok, *Ymer*, som för år 2008 har titeln *Kartan och verkligheten*. Den har redigerats av Thomas Lundén och är en av en rad böcker som kommit ut under det år som kallades kartans år. Årsboken är en antologi med en rad olika kapitel. Några är längre men de flesta relativt korta. Några är mer översiktliga medan andra mer har karaktären av vetenskaplig artikel. De är vidare skrivna på en rad olika språk, några är dessutom av redaktören översatta från tyska till svenska.

Man kan inte säga att det finns något specifikt tema för boken utan en mångfald av kartor och geografiska visualiseringar presenteras. Man kan se en tonvikt på östeuropeiska studier och frågor kring makt och kartan, vilket denne recensent inser speglar redaktörens intresse, men boken innehåller mycket annat också. Det går inte att här redovisa alla 20 bidragen, inklusive inledningen, på ett detaljerat sätt utan jag väljer att läsa antologin som om de bestod av tre huvudteman, där det första handlar om Östeuropa, det andra mer generellt om kartan som maktinstrument och sedan en del som handlar kartteknik.

Östeuropa

Vytautas Petroni skriver ett kapitel med titeln »Att (re)konstruera Litauen». Den handlar om kartering av etniska grupper under tsartiden under 1800-talet och fram till 1914. Här får man en inblick i hur nationalismen och definitioner av etnisk/språklig tillhörighet blev alltmer politiserat under 1800-ta-

let. Tommy Book tar upp kartmanipulationer i det forna östblocket. Det har beskrivits många gånger för hur kartorna verkligen var manipulerade men exemplen är slående och en intressant påminnelse att kartor kan censureras. Bra exempel tål, för övrigt, att upprepas för nya läsare. Michael Gentile lanserar begreppet den kartografiska transitionen i sin artikel som handlar om Sovjetunionen och de nygamla stater som skapades efter imperiets sönderfall. Gentile menar att man kan se tillgången på korrekta kartor, till skillnad från de äldre »rensade» kartorna som en informationsrevolution, men i många av de nya republikerna så kan det mer liknas vid en »gradvis transition» (s 257).

Till de östeuropeiska studierna kan också räknas den av Klottorp som Göran Hoppe genomför. Byn är belägen i svenskbygderna på den estniska ön Nuckö. Hoppe frågar sig om detta kan vara den bäst dokumenterade byn i Baltikum? Förutom rader av historiska källor så har Fridolf Isberg, barnfödd i byn, gjort en mängd olika uppteckningar om språk, människor men även kartor över hur bebyggelse och landskap var utformade. Källor som hjälper författaren att analysera byns historia.

Östersjöregionens mentala kartering berörs i ett intressant kapitel av Norberth Götz, Jörg Hackman och Jan Hecker-Stammphel. Det handlar om vad som hänt synen på Östersjöregionen, Norden och andra regioner, med särskild hänvisning till den effekt som EU:s utvidgning till Polen och de baltiska staterna fått. Författarna ser det hela ur ett tyskt perspektiv, vilket blir intressant. Här görs hänvisningar till nyare och betydelsefulla tyska studier såsom Karl Schlögels *Im Raume lesen wir die Zeit*, vilket väl för övrigt är ett citat från Friedrich Ratzel? Rum är som man kan förstå inte helt okomplicerat att förhålla sig till i Tyskland, med en mörk historia där begrepp som »Lebensraum» spelat en roll. I Tyskland håller rummet på att bli allt betydelsefullare i historiska studier, såsom Schlögels – en »spatial turn» i tysk historieskrivning.

Kartan som maktinstrument

Det andra temat är makt och kartor men redan i studierna av kartor i östra Europa, som behandlats ovan, så ser man tydligt hur makten påverkar

utformning och användning av kartor. Det ligger på något sätt implicit i ordet att kartera – att man väljer att representera en del av jordytan med ett specifikt syfte. En konflikt där kartor spelat en stor roll är den kring skapandet av staten Israel och dess senare expansion genom krig och bosättningar. Noga Collins-Kreiner skriver om hur kartor skapade i både Israel och utanför beskriver landet och dess gränser. Olyckligtvis så har några textstycken fallit bort ur den artikeln men de kan hämtas från SSAG:s hemsida (www.ssag.se). Michael Jones beskriver hur »makten» har karterat Schleswig-Holstein under 1600-talets mitt. Han utgår från kartografen Johannes Mejers arbete och analyserar i vilket politiskt sammanhang de är gjorda.

Peeter Maandi gräver djupare i kartläggningen av USA under 1800-talets slut och hur nybyggarna fick sina kvadratiske ägor och hur indianernas nyttjande förändrades. Stefan Johansson skriver en intressant artikel. Han kallar den essä, men jag vet inte varför – den avviker inte markant från de andra artiklarna i boken. Kapitlet handlar om kartan över Mexico City eller Tenochtitlán som gjordes på mitten av 1500-talet och som numera sitter i museet i Carolina Rediviva i Uppsala. Stoffet är presenterat tidigare men är intressant och inte minst då tolkningen att det var någon ur lokalbefolkningen som varit med och gjort kartan och inte Alonso de Santa Cruz som den tillerkänns. Essän utmanar vårt sett att se på hur européer karterade sin omvärld. Ett liknande förhållande mellan lokalbefolkning och en kolonialmakts kartografer kan för övrigt läsas i bland annat John Rennie Shorts nyligen utkomna bok *Cartographic encounters: indigenous peoples and the exploration of the new world* (Reaktion Books, London, 2009).

Teknik

Det tredje temat som man kan se i bokens kapitel kan betraktas som kartteknik. Det är oundvikligt att man vill förstå de metoder som kan användas för att skapa kartor och analysera rumslig information. Hans-Fredrik Wennström beskriver historien om gradmätningar som gjorde det möjligt att förstå jordens dimensioner. Lars Granath som är en aktiv arbetare inom modern nautisk kartografi skriver om hur sjökorten utvecklas. Ett intressant

perspektiv är att navigationskunskaperna kanske minskar när man har ett digitalt sjökort. När det gäller digitalisering av äldre kartor presenterar Hisayuki Ishimatsu i en artikel hur man arbetat i Japan. Vânia Ceccato genomför med hjälp av GIS en analys av brott i flera olika städer. Detta bidrag har mera strukturen av en vetenskaplig artikel och är också mer metodisk. Även Krister Janssons och Ola Halls artikel om glaciomorfologiska kartor kan klassas som en metodisk GIS-artikel, där satellitbilder enkelt visar på större rumsliga samband än vad fältstudier eller flygbildsanalyser gör.

Mera kartor...

Det finns ytterligare en handfull kapitel som jag inte tar upp här men jag kan inte låta bli att nämna en som är särskilt intressant. Den är skriven av Staffan Helmfrid och behandlar ett projekt som kallas Geography of Europe som initierades av William William-Olsson men som aldrig blev slutfört. Vi får i artikeln se hur manuset och arbetet var tänkt att bli. William-Olssons kreativa tänkande kring kartors utformning och presentation av ekonomisk information hade säkerligen resulterat i en intressant bok. Synd att den inte blev mer än ett manus.

2008 års Ymer ger oss en bild av kartan inom några olika fält. Från mer översiktliga tillämpningar inom det som lite förenklat skulle kunna kallas politisk geografi till detaljstudier av olika fenomen i en rad skilda ämnen. Vi får vidare insikter i det tekniska utförandet av kartor samt en del annat också. Boken är också mycket välillustrerad med många intressanta kartor, de flesta i färg, som man kan studera. Man kunde kanske hjälpt läsaren lite mer genom att strukturera boken på ett något annorlunda sätt med underavdelningar eller liknande. Boken kunde nog också uppfattas som mindre splittrad om man minskat mängden olika språk. Till skillnad från de andra publikationerna som kommit under kartans år sätter 2008 års Ymer in kartan i ett bredare samhälleligt perspektiv. Alla artiklar är också relativt korta och kan nog appellera till en bred läsekrets utanför geografi/kartografi-skrået.

Ulf Jansson

Per Högselius (2007) *Östersjövägar*, Atlantis, Stockholm. ISBN 978-91-7353-188-7 (inbunden). 429 sidor.

Man kan hävda att Östersjöområdet pånyttföddes ur en mer än fyrtioårig törnrosasömn i samband med att kommunismen föll och Sovjetunionen imploderade runt 1990. Trots att det i skrivande stund är nästan tjugo år sedan den dramatiska hösten 1989 inleddes, är Östersjöområdet som politisk-geografisk enhet något tämligen svårfångat. Området är nämligen till stora delar en enhet av periferier, där nationella, språkliga, religiösa och kulturella utkantsområden möts. Man kan alltså med fog fråga sig om Östersjöområdet överhuvudtaget finns, annat än som fysisk-geografisk företeelse?

Teknik- och samtidshistorikern Per Högselius, numera verksam vid KTH, har tidigare skrivit om samhällsutvecklingen i olika delar av Östersjöområdet, bland annat rörande IT- och energisektorerna. *Östersjövägar* är något helt annat. I en till reseskildring förklädd essäsamling behandlar han en mängd olika ämnen med anknytning till platser och bygder runt Östersjön. Vi får följa författaren på tre längre resor som tillsammans täcker in praktiskt taget hela området. Hans egna upplevelser och hågkomster bildar den yttre ramen, liksom skildringen av familj, vänner och bekanta. I dessa stycken har texten karaktär av bildningsroman. På denna ram läggs kortare och längre utvecklingar om historiska händelser, människor och företeelser med anknytning till de platser där han för tillfället befinner sig. I dessa stycken är Högselius djup och bredd imponerande, det är en bildad karl som för

pennan. Han berättar ledigt om städernas och orternas historia från äldre tid till nutid, till detta läggs skildringar av natur- och stadslandskap, arkitektur, litteratur, musik och annan kulturhistoria. I avsnittet om Litauen rör han sig exempelvis från Thomas Manns Nida på Kurische Nehrung, via Czesław Miłosz och Adam Mickiewicz till kärnkraftverket i Ignalina. På andra håll är det tegelgotik eller befolkningsförhållanden som står i förgrunden. Författaren håller alltså ett tämligen högt tempo på sin fyrahundrasidiga rundresa. Den stora fördelen med detta skrivsätt är att han faktiskt förmår greppa Östersjöområdets fantastiska mångfald av kultur och historia – eller rättare sagt: han visar att denna mångfald knappast låter sig greppas inom ett politiskt, geografiskt eller kulturhistoriskt begrepp som Östersjöområdet. Skall man istället leta efter en berättelsetråd bortom det rent personliga torde den handla just om detta ständigt bortflyende Östersjöområde, där gränser hela tider överskrids och suddas ut, där det jordbundna och historiskt stensatta ständigt förflyktigas och återskapas i nya former, bak nya gränser. Frågan kvarstår: finns Östersjöområdet?

Det är alltså frågan om en högst ovanlig och dessutom mycket personligt hållen bok. Den är genomgående ytterst välskriven, författaren tar verkligen läsaren i hand under sin resa och leder henne vidare. Skall man ha någon invändning, skulle det vara att det stundtals blir väldigt mycket Per Högselius. Som essäsamling betraktad, och inte som bildningsroman, hade texten mått bra om författarens närvaro tonades ned något.

Jan-Henrik Nilsson

mottagna böcker

Salvadori, Nerri; Pasquale Commendatore & Massimo Tambari (red) (2009) *Geography, structural change and economic development*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

Salih, Mohamed (red) (2009) *Climate change and development*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

Aranguren Querejeta, Mari Jose; Cristina Iturrioz Landart & James R Wilson (red) (2008) *Networks,*

governance and economic development, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

Geografiska Notiser har mottagit ovanstående böcker. Hör av dig till Karin Wakeham (mejl: karin.wakeham@isv.liu.se, telefon: 0704-36 62 69) om du vill recensera någon av dem eller annan aktuell litteratur inom geografi- eller utbildningsområdet.